

KDE KDYSI STÁVAL MARIÁNSKÝ SLOUP

PETR HORA

Mezi křesťanskými náboženskými tématy v českém umění patří téma kultu mariánského sloupka již od samých počátků mezi nejpůsobivější:

*Tvoje krása odjakživa
vábila vše umění,
kouzelná a čarotklivá –
odlesk Boha plane v ní¹*

Jeho přítomnost a tisíciletá penetrace českou literaturou prochází stálým koloběhem sporadického výskytu, postupného mohutnění, kulminace a postupného opadávání. Nepřekvapuje proto, že svými kořeny vrostl mimořádně hluboko do národního organismu a že i jeho produktivita na poli slovesného umění je velmi bohatá. Přes tuto skutečnost a přes svoji historickou proměnlivost, spočívající v ideových tendencích, mariánské téma plnilo především trojí funkci: prosebnou, pochvalnou, oslavnou. Zásadní změnu, jež měla v procesu náboženského vývoje v zemích habsburské monarchie různou dynamiku, přinesl nástup osvícenství a s ním spojený nezadržitelný postup sekularizace. Existující trojí funkci mariánského tématu doplnila čtvrtá, apologetická. Ve své esenciální formě se v českém prostředí fakticky ohlásila 3. listopadu 1918 po stržení mariánského sloupu na pražském Staroměstském náměstí. Jistá část početně dominantní římskokatolické populace tehdejšího Československa tuto událost vnímala jako osudovou předzvěst budoucího vztahu sotva vzniklé republiky vůči sobě a hořkost z něho si v sobě nesla po desetiletí; nikdy se ho nedokázala celkem zbavit. „Nevíme, co chtěla nebesa a co chtěly temnoty. Padla rána. Její příčiny i následky jsou jen částečně známy,“ napsal později Jaroslav Durych, „větší díl jest zakryt mlhou, jako jest celá tato oktáva až dosud zakryta mlhou, která se snad jednou v plameni historie rozptýlí. Skutečnost jest, že se sloupem byl skácen obraz Královny nebe. Byla to Její poprava. Opakování Bedřicha Falckého a Alžběty Falcké, ale neskonale okázalejší.“²

Historie staroměstského mariánského sloupu je skvělá a velkolepá. Jeho slavnému zbudování předcházela trojí ničivý atak švédských vojsk na Prahu mezi 26. červencem až 1. listopadem roku 1648, jemuž se Praha statečně ubránila. Památné vítězství bylo připisováno zvláštní přízni Boží a síle přímluv Panny Marie, k níž se Pražané ve svých modlitbách obraceli. Budoucím generacím je proto měl připomínat impozantní pomník Jana Jiřího Bendla.³

Zbožná přání byla skutečně vyslyšena a takového pomníku se Starému Městu pražskému záhy dostalo: od dlažby na náměstí k nejvyššímu bodu na soše Panny Marie dosahoval do výše 1583 cm, přičemž socha samotná měřila 210 cm.⁴ Počátky této historie zachytil kronikář Jan František Beckovský (1658–1725) ve své *Poselkyni starých příběhův českých*: „Cisář Ferdinand III. ozdobný sloup mramorový a na něm obraz Nepoškvrněné Panny Marie vprostřed rynku Starého Města pražského dne 8. července postaviti dal, také i nadal, aby při něm každou sobotu v přítomnosti jednoho preláta, jinak hradu pražského kanovníka, podobně dvouh již jmenovaného kostela vikaristův letanie Lauretánská od královských zpěvákův zpívána byla, což také dosavad v každou sobotu se zachovává. Toho mramorového Panny Marie sloupu gruntovní kámen nejvyšší hofmistr království českého hrabě Martinic položil. Samotný ten sloup 70 centnýřův váží.“⁵

Během svého trvání památník vítězství nad švédskými dobyvateli a zároveň i konce třicetileté války svým umístěním v centru Starého Města pražského nebyval vždy uchráněn nepřízně toku dějin ani mrzutosti mocných tohoto světa. Tak za pruského obležení Prahy v době války sedmileté roku 1757 poškodila pruská dělostřelba sochu jednoho z andělů u paty sloupu. K odstranění této škody došlo až po stu let roku 1858. Za vlády císaře Josefa II. byly zapovězeny náboženské průvody po ulicích, a proto ustaly i veřejné pobožnosti pod mariánskou sochou. Trvalo pak opět léta, nežli se mohly vrátit.

Historicky první doloženou zmínkou návrhu k odstranění mariánského sloupu je návrh doktora Josefa Františka Friče (1804–1876) z jara roku 1848. Zmiňuje jej po letech ve svých *Pamětech*⁶ jeho syn, známý osmačtyřicátník a čelný studentský radikál, Josef Václav Frič (1829–1890): „Otec můj navrhoval jakožto obecní starší v sezení na radnici, aby se pomník proti Týnu, oslavující vestfálský mír a obranu Prahy proti Švédům, pod Ferdinandem III. postavený, odstranil...“ a aby jej nahradil „sloup aneb obelisk s jmény defensorů a direktorů, dnem 21. června 1621 tam blíže odpravených“.⁷ Soudobý politický vývoj se však obrátil jiným směrem a následující období porevoluční persekuce přineslo jiné priority. Roku 1884 došlo k novému útoku na mariánský sloup, tentokrát z důvodů bezpečnostních. Vlasteneckým kněžím Ferdinandu Lehnerovi a Františku Eckertovi se však podařilo ve prospěch značně zvětralého sloupu, v jehož prospěch neexistovala žádná udržovací jistina, shromáždit zakrátko dostatek prostředků k jeho restauraci a k ještě větší slávě Královny nebes. Krátce poté napsal pozdější zakládající člen hnutí Katolické moderny a jeden z nejoddanějších pěvců kultu mariánského u nás vůbec Xaver Dvořák (1858–1939) svou příležitostnou oslavnou báseň Na sochu Panny Marie na Staroměstském náměstí. Nad lidstvem i nad každým sebenepatrnějším lidským tvorem, nad každou sebemenší radostí i bídou lidskou, vyznává se:

*vždy s úsměvem Ty stojíš, stráží naše svatá,
vždy stejně k nebesům Tvá kyne ruka spjatá,
vždy stejně soucit milostný hrá na Tvé tváři
a dolů padá, těchou v srdce teskná září.⁸*

Mračná atmosféra roku 1884 se svou obmyslnou argumentací v neprospěch dalšího setr-
vávání mariánského sloupu na jeho původním místě na Staroměstském náměstí nepochybně
stála za obavami o jeho další existenci a následně i vznikem apokalyptické prózy *Andělé pyšní*
(1886). Její autor, moravský venkovský kněz Adam Chlumecký, rovněž příslušný ke Katolické

moderně, v ní podal vizi brutální fyzické likvidace právě staroměstského mariánského sloupu ve jménu pýchy a hmotářsky chápaného pojmu svobody. Sotva ho tehdy asi napadlo, že jeho fikce je neblahou věštbou, jejíž naplnění se dokonce on sám po dvaatřiceti letech dožije.⁹

Přišla neděle 3. listopadu 1918.

Ve 28. říjnu 1918 spatřovala naprostá většina českého obyvatelstva akt satisfakce za staletí habsburské poroby a jejího obecně přijímaného symbolu, sotva dvouhodinového vojenského střetu na Bílé hoře, který – nesporně pro svůj význam v soudobém evropském politickém kontextu, následnou tuhou persekuci jinověrců doma a především pro dalších tří sta let habsburského panství – přerostl v představách a mínění české společnosti v jeden ze základních národních mýtů.¹⁰ Především 19. století, v jehož ovzduší 28. říjen 1918 zvolna uzrával, líčilo Bílou horu jako děsivě krvavou řež, která navíc neskončila pouhou fyzickou porážkou stavovského vojska, nýbrž pokračovala jinými, ještě hrůznějšími prostředky dál. Tento mýtus byl národní společnosti důsledně vštěpován a ochotně se jej chápali všichni aktivisté Volné myšlenky a další protináboženští demagogové. „V 28. říjnu 1918, v obnovení našeho samostatného státu, viděl celý národ odčinění Bílé hory z r. 1620. A tak, když za několik dní po 28. říjnu 1918 šel lid 8. listopadu [sic!] na Bílou horu oslavovat odčinění Bílé hory, vracející se masy se shromáždily na Staroměstském náměstí a vedeny známým lidovým vůdcem Frantou Sauerem strhly přes protest sokolských stráží a přes křížování se babiček známý Mariánský sloup na Staroměstském náměstí, který byl postaven k oslavě vítězství protireformačních vojsk na Bílé hoře.“¹¹ Vyhlášení samostatné Československé republiky po čtyřech válečných letech těžkého materiálního, duchovního a především mravního strádání skutečně zvedlo doslova příboj vlastenecké euforie, na niž skepticky shlíželi jen jednotlivci.¹² Protiválečné, protihabsburské a protiklerikální vření si začalo záhy vybírat svou daň, jež měla mnoho forem a jednou z nich bylo vandalství, jemuž padl za oběť i mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze.

Organizátor stržení mariánského sloupu Franta Sauer (1882–1947) ve svých vzpomínkách na popřevratovou dobu pod titulem *Franta Habán ze Žižkova* (1923) uvádí, jak jemu i jeho kamarádům lezly na nervy neustálé proslovy politických řečníků bezprostředně po 28. říjnu: „Dnes řeční k lidu kdekdo. Za Rakouska byl zalezlý někde za pecí, bál se jen trochu nahlas promluvit, a dnes mluví, řve od rána do večera [...]. Kdyby ti lidé, jak tu jsou, porazili tenhle sloup hanby, nebylo by to sice pražádné hrdinství, ale aspoň jaksi čin, jistě větší než začmárávání německých firem.“¹³ Ukázalo se však, že stejnou chuť k odvážnému činu nesdílejí všichni Habánovi přátelé. Ne dosti na tom: ani původ sloupu jim nebyl znám, takže se rozhořel spor o to, zdali byl postaven po bitvě u Hradce Králové či už o něco dříve, po bitvě u Lipan. Tak kdo ho tedy postavil? A tehdy padlo z úst Habánových zásadní rozhodnutí: „Na tom konečně mnoho nezáleží, všeobecný úsudek lidí je, že byl postaven od nějakých ničemů na potupu národa.“¹⁴ A s tímto vědomím mravní převahy přistoupil Habán se společníky za součinnosti tehdejších úřadů chutě k realizaci svého plánu. Hodiny na Staroměstském orloji ukazovaly 25 minut po 18. hodině, když se pod nápořem provazů sloup skácel na dlažbu. Ze zviřeného prachu, který se po chvíli usadil, však povstal precedens, politický problém a mariánské téma v české literatuře napříště bude znít i elegickými tóny.

Bezprostředních reakcí soudobého tisku nebylo málo, avšak mají charakter pouhých zpráv. Pokud události věnují obsírnější prostor, směřují spíše ke shovívavosti či bezradnému údivu a krčeni ramen. Jednoznačně odmítavý postoj k události zaujala perem Alfonse Bresky (1873–1946) Česká svoboda a pozadu nezůstal Vilímkův Zvon s Josefem Holečkem (1853–1929). Zcela ojedí-

něle působí protest Zdenky Braunerové (1858–1934). Následujícího dne po stržení staroměstského mariánského sloupu se na jeho troskách objevil zelený věnec s vizitkou, na níž bylo připsáno: „Plným jménem protestuje: Zdenka Braunerová.“¹⁵ Hlasy básníků bylo slyšet méně, přestože nemlčely (Xaver Dvořák, Jindřich Šimon Baar). Jiný postup zvolil František Večeřa-Střížovský. Sepsal dramatickou báseň o šesti obrazech *Mariánský sloup*, zhudebněnou olomouckým dómským varhaníkem Stanislavem Vrbíkem, častěji provozovanou, jejímž obsahem je odvěký boj sil dobra se zlem, který se vyvíjí na mariánském sloupu. Zlo v tomto boji zdánlivě vítězí, avšak nakonec je přece jen potřebováno dobrem.¹⁶ Také ideový plán prvního náboženského dramatu samostatného Československa, Durychova veršovaného *Svatého Vojtěcha* (1921), pozorně reflektuje ideovou diferenciaci poválečné společnosti a usiluje o její návrat k tradičním hodnotám římskokatolického náboženství, přičemž hledá smysl českých dějin v alternativní svatovojtěšské myšlence.¹⁷ K události stržení staroměstského mariánského sloupu se Durych několikrát vrátil ve své beletristice i publicistice¹⁸ jako k jedné z nejtragičtějších událostí soudobých národních dějin, jejíž negativní politický obsah poznamenal veškerý vývoj Československé republiky a přispěl i k jejímu pádu na konci 30. let. Tehdy naléhavým dopisem požádal úřadujícího prezidenta Edvarda Beneše, aby se zasadil o obnovení „sloupu s obrazem Panny Marie na Staroměstském náměstí v Praze“.¹⁹ Prezident republiky prostřednictvím své kanceláře 26. května 1939 petentovi vyjádřil své poděkování a dále mu sdělil, že „pohnutky a důvody s pochopením přijal“²⁰ a slíbil podnět uvážit.

Dostupná literatura předmětu nešetří informacemi o rozmanitých iniciativách na obnovu mariánského sloupu na pražském Staroměstském náměstí. Objevovaly se prakticky hned od následujícího dne po jeho skácení. Ani jediná však nedospěla k cíli, přestože zejména v posledních letech bychom našli několik příkladů, kdy i beznadějně zničené či ztracené památky, památky mnohdy přesycené antagonistickou symbolikou vtisknutou jim někdejší i stávající politickou praxí, vstávají z ruin či vůbec z ničeho.

POZNÁMKY

- 1 Dvořák, Xaver: „Maria v umění“. In: Týž: *Zrcadlení na hlubinách. Básně*. Emil Šprongl, Pelhřimov 1936, s. 61.
- 2 Durych, Jaroslav: „Třetí listopad“, *Lidové listy* 1, č. 248, 3. 11. 1922, s. 1–2.
- 3 Jan Jiří Bendl (1630–1680), pražský sochař, syn a žák Jiřího Bendla (†1657).
- 4 Šorm, Antonín: *Z dějin mariánského sloupu*. In: Šorm, A. – Krajča, A.: *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky k studiu barokní kultury*. Antonín Daněk, Praha 1939, s. 30.
- 5 Beckovský, Jan František: *Poselkyně starých příběhův českých II/3*. Dědictví svatého Prokopa, Praha 1880, s. 405. Editor Antonín Rezek. Beckovský se však mýlí, udává-li mramor za materiál, z něhož byl sloup vytesán. Jednalo se totiž o pískovec.
- 6 Své vzpomínky Frič začal psát roku 1884. Poprvé vyšly v letech 1886–1887 ve čtyřech svazcích. Dnešní čtenář má k dispozici důkladnou edici Karla Cvejna (1911–1986), vydanou ve třech svazcích v letech 1957–1963. Z ní zde také citujeme.
- 7 Frič, Josef Václav: *Paměti II*. SNKLHU, Praha 1960, s. 591.
- 8 Dvořák, Xaver: „Na sochu Panny Marie na Staroměstském náměstí“, *Blahověst* 36, 1886, s. 89.
- 9 Adam Chlumecký, vl. jm. František Kužela (1854–1938), zprvu kaplan a později farář na různých místech moravského venkova, mj. např. ve Velké Bystřici a ve Skrbeni. Zemřel v Olomouci.
- 10 Rak, Jiří: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. H&H, Jinočany 1994.
- 11 Kopecský, Václav: *ČSR a KSČ. Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. SNPL, Praha 1960, s. 149. Kopecský se mýlí v dataci události. Nestala se v pátek 8., nýbrž už

- v neděli 3. listopadu ve večerních hodinách. Zkreslena je i úloha sokolů, kteří proti zničení sloupu nezasáhli a svoji účast na místě zredukovali pouze na dohled nad životy a zdravím aktérů i jejich publika.
- 12 Florian, Josef: *Zlatá doba české frazeologie*. Nova et vetera 31, prosinec 1918. 24 stran. (Samostatné stránkování.) Komentář k tiskové zprávě o události v agrárnickém Venkově zde na s. 10–12.
 - 13 Sauer, František: *Franta Habán ze Žižkova*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965, s. 109.
 - 14 Tamtéž, s. 110.
 - 15 In: Šorm, A. – Krajča, A., op. cit., s. 30.
 - 16 František Večeřa-Střížovský (1888–1952), katolický kněz, básník a dramatik, hlásící se k dědictví hnutí Katolické moderny, člen olomoucké Družiny literární a umělecké; Stanislav Vrbík (1907–1987), dómský varhaník při katedrále sv. Václava v Olomouci, hudební skladatel, pedagog; činný i literárně (pod pseud. Jindřich Maria Slavík), člen Družiny literární a umělecké.
 - 17 Srovnej např.: Durych, Jaroslav: „Idea svatovojtěšská I–IV“, *Lidové listy* 1, 1922, č. 149 (5. 7.), s. 1–3; č. 153 (9. 7.), s. 1–2; č. 156 (13. 7.), s. 1–2; č. 159 (16. 7.), s. 1.
 - 18 Po veršovaném dramatickém triptychu *Svatý Vojtěch*, o němž viz výše, se Durych po dvaceti letech k tématu vrátil prózou *Cesta svatého Vojtěcha* (1940).
 - 19 Odpověď Kanceláře prezidenta ČSR, LA 81/77/1604 na dopis podplukovníka MUDr. Jaroslava Durycha, spisovatele v Praze.
 - 20 Tamtéž.

LITERATURA

- Beckovský, Jan František: *Poselkyně starých příběhův českých II/3*. Dědictví svatého Prokopa, Praha 1880. Editor: Antonín Rezek
- Fuchs, Alfred: *Novější papežská politika*. Orbis, Praha 1930.
- Výstava ikonografie a bibliografie mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze strženého dne 3. listopadu 1918*. Praha, 1924.
- Šorm, Antonín – Krajča, Antonín: *Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě. Příspěvky k studiu barokní kultury*. Antonín Daněk, Praha 1939.
- Kopecký, Václav: ČSR a KSČ. *Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. SNPL, Praha 1960.
- Sauer, Franta: *Franta Habán ze Žižkova. Obrázky z doby popřevratové*. Nakladatelství politické literatury, Praha 1965.
- Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Torst, Praha 1998.
- Marek, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. L. Marek, Brno 2005.
- Frič, Josef Václav: *Paměti I–III*. SNKLHU, Praha 1957–1963.
- Kolářová, Zdenka a kol.: *Mariánské motivy v českém umění slovesném a výtvarném*. František Navrátil, Bařov 1943.

Summary

Petr Hora: Where the Marian Column Once Stood

The reverence felt for the V. Mary in Catholic Europe grew stronger for centuries and gradually became an inseparable part of the life of Catholics in Europe. One of the major peaks in this relationship in the Czech and European history were the 17th and 18th centuries. Artistic expression became a specific form of experiencing it. And this emotional reverberation is to be found in the origin and realization of the monument designed in 1652 by an outstanding Prague sculptor, Jan Jirí Bendl, as an expression of gratitude of Prague people to the V. Mary for her intercession, resulting in the saving of Prague from the attacks of the Swedish troops at

the end of the Thirty Years' War and in the conclusion of the Peace of Westphalen. The Marian Column in the Old Town became one of the most significant objects of religious practice not only for its contemporaries but also for the subsequent 250 years. In addition to this, it managed to raise many other religious and artistic sentiments, through which it entered literature. When an independent Czechoslovak republic came into being, the Marian Column in the Old Town, however, became a victim of the surge of period of iconoclasm and false interpretation, which presented the Column as a work with which the ruling Habsburg dynasty mocked the defeated Czech nation after the historic defeat of the troops of the rebellious Czech estates by Habsburg arms in the Battle of the White Mountain (near Prague), on 8 November 1620. The destruction itself of the Marian Column entered the literature of Catholic poets and even influenced some of them (Jaroslav Durych) in their political attitudes to the republic.